

UOT 76

Bayram Hacızadə
Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətsüinaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
(Azərbaycan)
e-mail: azercartoon@gmail.com

ADİL QULİYEVİN KARİKATURALARINDA MÖVZU MÜXTƏLİFLİYİ

Xülasə. Məqalədə “Kirpi” satirik jurnalında nəşr olunmuş Adil Quliyevin (Adil Elçin) karikaturalarında mövzu müxtəlifliyi nəzərdən keçirilir. Mövcud aktual problemlərin işıqlandırılmasında rəssamın məhsuldar fəaliyyətinə xüsusi yer verilmişdir. Rəssamın yüksək peşəkarlıqla müxtəlif mövzuda yaradılmış karikaturaları təhlil olunur.

Açar sözlər: mövzu müxtəlifliyi, tənqid, ifşa etmə, qroteks, satirik jurnal.

Qiriş. Zəngin karikatura ənənələri olan Azərbaycan satirik qrafikası və satirik mətbuatı sahəsində çalışan, bu nadir sənət növünə xidmət edən, mürəkkəb yaradıcılıq axtarışları prosesində bədii yetkinlik mərhələsinə çatmış rəssamlarımızdan biri də Adil Quliyev olmuşdur. Respublikanın bədii həyatının ümumi mənzərəsini əhatəli və çoxcəhətli planda təsvir edən rəssamın əsərləri özünün mövzu müxtəlifliyi, bədii təsvir vasitələrinin rəngarəngliyi, müəllif tapıntısı, orijinal yanaşma tərzilə seçilir. Uzun illər “Kirpi” satirik jurnalı ilə əməkdaşlıq edən karikatura ustasının böyük ictimai-tərbiyəvi məzmununa, emosional təsir qüvvəsinə, ifadə estetikasına, milli koloritə malik olan müasir ruhlu əsərləri onun davamlı axtarışlarının, gərgin və məhsuldar əməyinin nəticəsi kimi qiymətlidir.

Əsas materialının şərhli. Bu illər ərzində A.Quliyev istər siyasi və məişət mövzulu karikaturaların, istər təbliğat və təşviqat xarakterli rəsmlərin, istərsə də dostluq şərtlərinin müəllifi kimi tanınmış və şöhrət qazanmışdır. Rəssamın müxtəlif illərdə “Kirpi” satirik jurnalında dərc edilmiş beynəlxalq aləmdə və ölkədə siyasi hadisələri işıqlandıran, cəmiyyətdə, gündəlik həyatda müşahidə olunan nöqsanları ifşa edən çoxsaylı əsərlərini xatırlatmaq yerinə düşərdi. Bu əsərlərdə cəmiyyətin inkişafına mane olan ünsürlər, hər cür antipodlar tənqid

atəşinə tutulur, irticaçı ideologiya, təcavüzkar siyasət kəskin şəkildə ifşa edilirdi. Bu mənada jurnalın səhifələrində, xüsusilə də üz qabığında dərc olunan plakatlar, siyasi karikaturalar, təbliğat xarakterli rəsmlər xüsusi ictimai-siyasi yük daşıyırdı. Jurnalın, demək olar ki, hər nömrəsində bu tip plakatlara, təşviqat xarakteri daşıyan rəsmlərə və siyasi karikaturalara rast gəlmək olardı. Bəzi hallarda bu rəsmlərdə, tanınmış şəxsiyyətlərin, milli qəhrəmanların obrazlarından, eləcə də kirpi obrazından məharətlə istifadə olunurdu. Jurnalın üz qabığında, həmçinin iç səhifələrində dərc olunan plakatlar və karikaturalarda rəssamlarımız kirpi obrazı vasitəsi ilə oxuculara ölkədə və respublikada baş vermiş mühüm hadisələri çatdırır, cəmiyyətdəki neqativ halları tənqid edirdilər. Kirpi obrazı jurnalın oxucuları qarşısında bəzən tənqidçi, bəzən təbliğatçı, bəzən foto müxbir, bəzən rəssam, bəzən aşıq, bəzən isə bələdçi kimi təqdim olunurdu [1, s.309].

Kirpi obrazı vasitəsi ilə jurnalın redaksiya heyəti, eləcə də ictimaiyyət adından oxucuların nəzərinə əlamətdar hadisələr, yubileylər, xüsusi tədbirlər özünəməxsus şəkildə çatdırılırdı. A.Quliyevin “Бакинский рабочий” qəzetinin 60 illiyi münasibətilə çəkdiyi “Təbrik edirəm” (1966), “Kirpi” jurnalının 30 illiyi münasibəti ilə “Ay, boyun uca olsun!” (1982), “Otuz yaşın mübarək!” (1982), “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalının 80 illiyi münasibəti ilə “Molla Nəsrəddin-86” (1986), “Əsas istiqamətdə sizə uğurlar arzulayıram!” (1986) və s. bu kimi rəsmlərdə yubiliyarlara təbrik edən kirpi obrazı artıq oxucuların sevimlisinə, xalq qəhrəmanına çevrilmişdi. Yüksək peşəkarlıqla işlənilib hazırlanmış bu rəsmlərin əksəriyyətində kirpi “Molla Nəsrəddin”dən estafeti qəbul etmiş layiqli varis kimi təqdim olunmuşdur.

Sovet ideologiyası tələbləri çərçivəsində çalışan rəssam-jurnalistlərimizlə bərabər A.Quliyev də öz təbliğat və təşviqat xarakterli rəsmlərində, siyasi plakatlarında dövlətçilik prinsiplərindən çıxış edərək, ölkədə baş verən mühüm siyasi hadisələrə vətəndaş münasibəti bildirmişdir. Bu gün tam əminliklə demək olar ki, dövlətçilik və vətəndaşlıq prinsiplərinə sadıq qalan karikatura ustasının yaratdığı əsərlər o illərin siyasi mənzərəsini güzgü kimi əks etdirir. A.Quliyevin 1952-1991-ci illərdə jurnalın səhifələrində dərc edilmiş təbliğat xarakterli əsərləri sırasında zəhmətkeşlərin xoşbəxt və firavan həyat tərzinin təbliğ olunduğu, ölkədə gedən dinc quruculuq işlərinin, iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı və sənaye sahəsindəki nailiyyətlərin işıqlandırıldığı “Bir düyməni basmaqla minlərlə insan həyatı çiçəklənir” (1959), “Yeni binada həmişə yeni tamaşalar görək!” (1960), “Odlar vətənimdə əbədi heykəliniz

var!” (1968), kənd təsərrüfatı sahəsində qazanılmış uğurların əks olunduğu “Azərbaycanım, sərvətin aşıb-daşır” (1979), “Məsafə əla qət olundu!” (1979), “Zirvələrə gedən yollar” (1980), “Yığılın, gəlin şənliyə hamı, el-oba edir məhsul bayramı!” (1981), “Belə sərvət, belə dövlət, bu qədər bolluca nemət” (1982), “Bu başı qarlı hansı zirvələrdir?” (1983), 80-ci illərin ikinci yarısında ölkədə başlamış yenidənqurma və aşkarlıq siyasətinin təbliğ olunduğu “Uğurlu yol!” (1988), “Aşkarlıq” (1989), “Demokratiya yoluna” (1989) və s. bu kimi yüksək icra səviyyəsi ilə seçilən təbliğat xarakterli rəsmləri bu gün də maraq doğurur [2, s. 260].

A.Quliyevin “İndi o, dövləti idarə edir” (1984) karikaturası da zəhmətkeşlərin əmək cəbhəsində qazandıqları qələbələrin təbliğinə həsr olunmuşdur. Jurnalın üz qabığında dərc edilmiş bu rəsmdə öz əməyi ilə ucalan Azərbaycan qadınının yerli orqanlardan Ali Sovetə deputat seçilməsi gündəmə gətirilmişdir. “Əmək insanı ucaldır” ideyasının təbliğinə yönəlmiş bu karikaturada müəllif Şərq qadınının cəmiyyətdə yüksələn nüfuzunu, dövlət işlərində fəal iştirakını geniş oxucu kütləsinin nəzərinə orijinal vasitələrlə çatdırmışdır [3].

Həmin dövrdə incəsənət, ədəbiyyat, jurnalistika, xüsusilə də təsviri sənətin ən mübariz qolu olan karikatura və plakat qarşısında yeni tələblər qoyulurdu. Bu cəbhədə “Kirpi”nin yorulmadan çalışan aparıcı rəssamları ölkənin ictimai-siyasi həyatında, keçirilən qurultaylar, plenumlar, Ali Sovetə seçkilərdə böyük fəallıq göstərirdilər. A.Quliyevin Azərbaycan Kommunist Partiyasının XXX qurultayı ərəfəsində çəkdiyi “Bu möhtəşəm sarayda Azərbaycan tarixinin yeni parlaq səhifələri yazılır” (1981), Sovet İttifaqının XXVI qurultayında vətəndaşları aktivliyə çağıran “Qurultay nümayəndələrinə salam!” (1981), “Səs verirəm!” (1985), sovet vətəndaşlarının xoşbəxt və firavan həyat tərzinin olunduğu, ölkədə gedən dinc-quruculuq işlərinin, iqtisadiyyat, sənaye sahəsindəki nailiyyətlərin işıqlandırdığı “Toyumuz maya düşdü, nə gözəl aya düşdü!” (1979), “Sülh! Əmək! May!” (1982) kimi ciddi siyasi yük daşıyan bu kimi plakatlar özündə o illərin ümumi ab-havasını əks etdirir.

Tanınmış karikatura ustası müəllifi olduğu təbliğat və təşviqat xarakterli rəsmlərində, siyasi plakatlarında vətəndaşlıq, dövlətçilik, eləcə də müasirlik prinsiplərindən çıxış edərək, yüzlərlə bir-birindən maraqlı və orijinal əsərlər yaratmışdır. Siyasi karikatura sahəsində də kifayət qədər uğura imza atmış Adil Quliyevin “Təcavüzkarə ibrət dərsi” (1962), “SİTA-nın bəyanatı” (1962), “Şaha mat verildi” (1979), “Ərəb nefti” (1979) və s. bu kimi əsərləri siyasi uzaqgörənliyi və maraqlı kompozisiya quruluşu ilə fərqlənir, peşəkar

rəssam dəst-xəti ilə seçilir. Bu karikaturaların hər biri lakonik ifadə tərzinə, böyük məna yükünə malik olub, obyektiv satirik ideya daşıyıcısı kimi çıxış edir (şək.1).

Ölkənin və cəmiyyətin yaşadığı siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni problemlər daim karikaturaçı rəssamın yaratdığı əsərlərin mövzu və forma biçiminə təsir etmiş, satirik qrafikanın ümumi inkişaf istiqamətini və bədii təzahür formalarını müəyyənləşdirmişdir. Yeni ifadə tərz, yeni formalar axtarışında olan A.Quliyevin milli dəyərlərə, milli köklərə istinad edərək yaratdığı əsərlər o illərin siyasi mənzərəsini əks etdirir.

Cəmiyyətdə çeşidli problemləri, müşahidə olunan əyintiləri, mövcud nöqsanları tənqid edən A.Quliyevin incə yumorla aşılانmış, orijinal rəssam tapıntısı ilə seçilən əsərləri geniş oxucu-tamaşaçı kütləsinə asanlıqla başa düşülən şəkildə təqdim olunurdu. Bu karikaturalarda el misallarından, xalq mahnılarının mətnlərindən, atalar sözlərindən və yanılmaclardan istifadə edilməsi müəllif və oxucu arasındakı ünsiyyətin daha anlaşıqlı olmasına xidmət edirdi. “Kirpi” satirik jurnalının səhifələrində “Üzeyir Hacıbəyov”, “Molla Nəsrəddin”, “Böyüklərin sözü ilə, uşaqların gözü ilə”, “Kirpi”nin konserti” başlığı altında təqdim olunan karikaturalarda rəssam el misallarından, atalar sözlərindən, xalq mahnılarından, bayatılardan məharətlə və məqamında istifadə etmişdi. Əlbəttə, karikaturaların bu cür təqdim olunması oxucuya onu daha asan anlamağa, mövzunu daha aydın başa düşməyə kömək edirdi. Son dərəcə duzlu yumoru ilə yadda qalan bu rəsmlər hadisələrə orijinal yanaşma və peşəkar rəssam işi ilə də seçilir.

“Kirpi”də mütəmadi olaraq dərc edilən “Böyüklərin sözü ilə, uşaqların gözü ilə” silsilə karikaturaları jurnalın oxucularının sevimli rublikalarından biri idi. Bu rubrikada yüksək peşəkarlıq nümayiş etdirən, jurnalın baş rəssamı A.Quliyev bir-birindən maraqlı və orijinal karikaturaların müəllifi kimi yadda qalmışdır. Öz yüksək rəsmçəkəmə mədəniyyəti ilə seçilən qrafika ustasının jurnalda 1986-cı ildə dərc olunmuş “Kişini baqaja qoydular”, “O, ərinin başına it oyunu açır”, “Həkim deyib canına qulaq as”, “Deyirlər ayağı sürüşkəndir”, “Baş başdan üstündür”, 1988-ci ildə çap olunmuş “Yığdıqlarını burnundan tökdülər”, “Çərənçiyeв boşboğaz adamdır”, “Dədəm beş rumka gillətdi”, “Dayımın başında turp əkdilər”, “Qonşumuzun cibində siçan oynayır”, “Təpəsindən tüstü çıxdı”, eləcə də 1983-cü ildə uşaq şeirləri əsasında hazırlanıb təqdim olunmuş “Ay pipiyi qan xoruz”, “Dərsə gedən bir uşaq”, “Gəl, gəl, a yaz günləri, ilin əziz günləri” kimi əsərləri rəssamın yaradıcılığının çoxşaxəliliyinin göstəricisidir [7].

A.Quliyevin Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun 100 illik yubileyi münasibətilə böyük sevgi ilə işləyib hazırladığı karikaturaları 1985-ci ildə jurnalın xüsusi buraxılışında dərc olunmuşdur. Bu karikaturalarda böyük sənətkar Ü.Hacıbəyovun müəllifi olduğu əsərlərin qəhrəmanları müasir dövrdə, yeni və orijinal vəziyyətlərdə təqdim edilmişdir. A.Quliyevin “Heç hənanın yeridir?”, “Zavmaq Əsgər hansı otaqdadır?”, “Bəs mənim bir abbasım hara getdi?..” və digər karikaturaları diqqəti öz orijinallığı və rəssam tapıntısı ilə cəlb edir.

1986-cı ildə “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalının işıq üzü görməsinin 80 illiyi münasibəti ilə “Kirpi” jurnalında dərc olunmuş karikaturalarda rəssam “Molla Nəsrəddin”də çap edilən tənqidi yazılardan, felyetonlardan, M.Ə.Sabirin şeirlərindən istifadə edərək, öz müasirlərini o illərin molla-nəsrəddinçilərinin sözləri ilə danışdırmışdır. A.Quliyevin “Elm adına bir quru böhtandı bu, dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!”, “Nə ədəb vaxtıdı qoy söysün, uşaqdır uşağım...”, “Bir gül açılmaq ilə fəslə-bahar olurmu ya?” və s. karikaturaları bu qəbildəndir. Yüksək peşəkarlıqla hazırlanmış bu rəsmlərin hər biri öz kəsəri, rəssam tapıntısı ilə seçilir və böyük ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Tanınmış karikatura ustası A.Quliyevin yaradıcılığında ictimai-siyasi yük daşıyan ciddi mövzulu karikaturalarla yanaşı, gülüşlə müşahidə olunan, təməşşəçidə xoş ovqat yaradan dostluq şarjları da mühüm yer tuturdu. Bu illər ərzində A.Quliyev dövrünün tanınmış insanlarına, əmək qəhrəmanlarına, incəsənət xadimlərinə həsr edilmiş zəngin şarj qalereyası yaratmağa nail olmuşdur. Sovet dövründə şarj janrının geniş yayılmış qolu olan dostluq şarjları rəssamın yaradıcılığının mühüm hissəsini təşkil edirdi. A.Quliyevin böyük sevgi ilə işləyib hazırladığı dostluq şarjları özündə məhz dostluq, xeyirxahlıq, gülüş, təbəssüm və xoş ovqat əks etdirir və əlbəttə, yüksək bədii səviyyəsi ilə seçilirdi.

Rəssamın sosialist əməyi qəhrəmanı Aslan Osmanova (1963), əməkdar həkim M.Əfəndiyevə, briqadir Q.Rüstəmovə (1967) “Kirpi” jurnalının 1979-cu ilin 24-cü nömrəsində rəssamın “1980-ci ili təbrikə gələn adlı-sanlı adamlarımız” adlı çoxfıqurlu şarjı dərc edilmişdir. Şarjin kompozisiyası Şaxta babanın qucağında saxladığı, başında “1980” yazılmış körpənin görüşünə gəlmiş zəhmət, elm və incəsənət adamlarının nailiyyətlərinin hədiyyə şəklində təqdim edilməsi üzərində qurulmuşdur. Böyük şarj qalereyasında daha çox nəzərə çarpan obrazlardan “Min bir gecə” baleti ilə irəliləyən Fikrət Əmirov, “Ad günü” filmini “kinokamera ilə işıqlandıran” ssenari müəllifi Rüstəm İb-

rahimbəyov və digər obrazlar öz yumoristik həllini tapmışdır. Dostcasına və zarafatyana təqdim olunmuş bu obrazlar tamaşaçıda rəğbət hissi yaradır, onda xoş təbəssüm doğurur. Peşəkar rəssam dəst-xəti ilə seçilən bu rəsm şəkiləlti təqdimatla müşayiət olunur: “Yeni – 1980-ci ili təbrikə gələn adlı-sanlı adamlarımız: Taxıl ustası Xuraman Abbasova, sürücü-mexanik Tərlan Musayeva, Sosialist əməyi qəhrəmanı, inşaatçı Qüdrət Şəkərov, Respublika Lenin komsomolu mükafatı laureatı, üzümçü Laləzar Əlirzayeva, çaybecərən Maral Məmmədova, gənc çoban Şiraslan Rzayev, SSRİ xalq artisti, bəstəkar Fikrət Əmirov, Ümumittifaq Lenin komsomolu mükafatı laureatı, yazıçı Rüstəm İbrahimbəyov, Sosialist əməyi qəhrəmanı, buruq ustası İsrəfil Hüseynov”.

Dinamik kompozisiya quruluşu ilə seçilən bu rəsmdə müəllif obrazların həlli baxımından tipikliyə, eləcə də fərdiliyə üstünlük vermişdir. Rəssam A.Quliyev hər bir obrazı onun xarakterik cəhətlərini qabartmaqla təqdim etmiş, qəhrəmanlarının bədən ölçülərini nisbətən kiçiltməklə mütənasibliyi qəsdən pozmuşdur.

Tanınmış karikatura ustasının Süleyman Rəhimovun anadan olmasının 80, Sabit Rəhmanın 70 illiyi, eləcə də Xalq şairi Rəsul Rza, Xalq artisti Rəşid Behbudov, əmək qəhrəmanları Zəminə Aslanova, Qəzənfər Əliyev və Məmmədrza Rəsulova Sosialist Əməyi qəhrəmanı adı verilməsi münasibəti ilə işləyib hazırladığı dostluq şarjları “Kirpi” jurnalında 1980-ci ildə dərc olunmuşdur. Bu şarjların kompozisiya quruluşunda, həmçinin təsvir etdiyi qəhrəmanların bədii həllində müəllif öz dəst-xətinə sadıq qalmış, ənənəvi yolla gedərək özünə xas olan üslubunu saxlamışdır [2, s.273].

Görkəmli rəssam Əzim Əzimzadənin 100 illik yubileyinə həsr edilmiş və “Kirpi”nin 1980-ci ilin 10-cu nömrəsinin üz qabığında dərc olunmuş dostluq şarjı A.Quliyevin uğurlu və qiymətli əsərlərindən biridir. Rəsmi ön planında Xalq rəssamı Ə.Əzimzadə öz xələfi – bu vacib işin layiqli davamçısı olan kirpi ilə birlikdə təsvir edilmişdir. Müəllif görkəmli sənətkarı kirpinin ona uzatdığı yubiley nömrəsini imzalayan vəziyyətdə göstərmişdir. Təbliğat və təşviqat cəbhəsinin ən mübariz və döyüşkən əsgərlərindən biri olmuş Ə.Əzimzadə öz imzası ilə gənc davamçısına sanki xeyir-dua verir, kirpiyə bu vacib və əhəmiyyətli işində uğurlar arzulayır. Şarj belə bir şəkiləlti müraciətlə müşayiət olunur:

– “Əzim müəllim, xahiş edirəm yubileyiniz qeyd olunan bu nömrəmizə avtoqraf verəsiniz!”. Yüksək peşəkarlıqla işlənmiş bu şarj qəhrəmanın zahirə görünüşünün qrafik həlli və xarakterik cəhətlərinin ifadəsi baxımından

diqqətəlayiqdir. Əsər kompozisiya quruluşunun bütövlüyü, modelin yaradıcılıq xüsusiyyətlərinin qabardılması, xarakterik manera və pozalarının ifadəliliyi baxımından şarj janrında irəliyə doğru atılmış uğurlu addım hesab oluna bilər (şək.2).

A.Quliyevin tanınmış cərrah M.Cavadzadənin Ayıqlıq Uğrunda Azərbaycan Respublikası Könüllü Mübarizə Cəmiyyətinə sədr seçilməsi münasibəti ilə çəkdiyi və jurnalın 1985-ci il nömrəsində dərc olunmuş dostluq şarjı da rəssamın uğurlu əsərlərindəndir. Müəllif uzunmüddətli müşahidələr nəticəsində M.Cavadzadə obrazına xas olan cəhətləri müəyyənləşdirərək, bu şarjda tipajın olduqca maraqlı interpretasiyasını verə bilmişdir. Onun məşhur cərrahı əməliyyat stolu arxasında təsvir etməsi obrazın qrafik traktovkası baxımından yüksək qiymətləndirilməlidir [4].

Tanınmış karikaturaçı rəssam A.Quliyevin Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimova (1981), “Kirpi”nin baş redaktoru Rüfət Əhmədzadəyə (1989), Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə və akademik İmam Mustafayevə (1990) həsr etdiyi dostluq şarjları isə yuxarıda haqqında danışdığımız şarjlardan fərqlənirdi. Bu şarjlarda müəllif yüksək rəsmçəkmə məharəti nümayiş etdirərək, obrazları realistik prinsiplərə uyğun şəkildə işləmişdir.

“Kirpi” jurnalında 1988-ci ildə Xalq yazıçısı Anarın və Xalq artisti Həsən-ağa Turabovun 50 illiyi, 1991-ci ildə Xalq artisti Nəribə Zeynalovanın 75 illiyi münasibəti ilə dərc olunmuş dostluq şarjlarında isə A.Quliyev, əksinə, obrazların forma və həcmələrinə sərbəst yanaşmışdır. O, qəhrəmanların bədən quruluşunu müəyyən qədər kiçildərək, üz cizgilərini isə qabardaraq fiqurları transformasiya etmiş və bununla da yumoristik obraz yaratmağa nail olmuşdur. Yazıçı Anara həsr olunmuş dostluq şarjında rəssam öz qəhrəmanını Qobustanda, qədim divar rəsmlərinin arasında, adını qaya üzərinə həkk etdiyi vəziyyətdə təsvir etmişdir. İkinci dostluq şarjında isə müəllif qəhrəmanını – aktyor H.Turabovu at kimi yəhərlənmiş iş masası üzərində təsvir etməklə onun daim yüksəkdə, məsul vəzifədə, yaradıcılıq axtarışında olmasını vurğulamışdır. O, Xalq artistini üzərində ADDT (Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı) yazılmış papaqda, bəy obrazında təsvir etmiş, onu qələmlərlə “silahlandırmışdır”. Aktrisa Nəribə Zeynalovaya həsr etdiyi dostluq şarjında isə müəllif öz qəhrəmanını qaynana obrazında, özünəməxsus duruşla və əda ilə təsvirə etmişdir. Obrazların hər üçünün pozası, əllərinin jesti və üzlərinin ifadəsində qəhrəmanların tipik xarakterik xüsusiyyətlərini daha çox qabartmaqla rəssam onları əzəmətli göstərməyə müvəffəq olmuşdur.

Öz işinə sevgi ilə yanaşan peşəkar rəssam müəllifi olduğu dostluq şarjlarında heç vaxt qəhrəmanın mütənasibliklərini eybəcərləşdirmir, onu simasızlaşdırmır, əksinə, obraz üçün xarakterik və tipik olan cizgilər axtarır tapır, onun manera və jestlərinin, həmçinin xasiyyət və ya sevimli məşğuliyyətinin əsas cəhətlərini qabardır. Bu mənada jurnalın 1986-cı il nömrələrinin birində Xalq şairi Süleyman Rüstəmin 80 illiyinə həsr olunmuş dostluq şarjı diqqətəlayiqdir. Xalq şairini pioner qalstukunda və pilotkasında (papağında) təsvir etməklə karikaturaçı onu həmişəcavan, mübariz və hər zaman öndə gedən qəhrəman (hər işdə pioner, novator) kimi göstərmişdir. Qəhrəmanın üzündəki təbəssüm, mənalı baxışı onun özünə əminliyinin göstəricisidir [2, s.283].

Şarj sahəsində kifayət qədər uğura imza atmış A.Quliyevin “Kirpi” jurnalında 1985-ci ildə dərc edilmiş çoxfıqurlu şarjını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Şarjda ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edən, hər zaman ön cəbhədə addımlayan Sovet İttifaqı qəhrəmanları, vətən müharibəsi iştirakçıları təsvir edilmişdir. “Kirpi”nin redaksiyasına qonaq gəlmiş bu zəhmət, elm və incəsənət adamları kirpinin qarşısında əyləşmiş vəziyyətdə, kirpi isə onların şəklini çəkən rəssam obrazında göstərilmişdir. Dostcasına və zərəfatyana təqdim olunmuş bu obrazlar tamaşaçıda rəğbət hissi yaradır, xoş təbəssüm doğurur. Peşəkar rəssam dəst-xəti ilə seçilən bu rəsm şəkilməli təqdimatla müşayiət olunur: “Sovet İttifaqı qəhrəmanları: Aslan Vəzirov, Ziya Bünyadov, Adil Quliyev, Məlik Məhərrəmov, Bahəddin Mirzəyev, Valentin Mironov, Nikolay Şeverdyayev, Xəlil Məmmədov, İdris Süleymanov və başqaları “Kirpi”nin qonağıdır”.

Mürəkkəb kompozisiya quruluşu ilə seçilən bu şarj qalereyasında müəllif obrazların həlli baxımından tipikliyə, həmçinin fərdiliyə üstünlük vermişdir. Rəssam hər bir obrazı onun xarakterik cəhətlərini qabartmaqla təqdim etmiş, qəhrəmanlarının bədən ölçülərini nisbətən kiçiltməklə mütənasibliyi qəsdən pozmuşdur.

Öz yaradıcılığında zəngin şarj ənənələrini yaşadan Adil Quliyevin müəllifi olduğu dostluq şarjları obrazların orijinal, təkrarsız təqdimat tərzini və yüksək bədii səviyyəsi ilə seçilirdi. Məhz ona görə də həmin əsərlər öz aktuallığını bu gün də saxlaya bilmişdir. Görkəmli şəxsiyyətlərin, şair və yazıçıların, milli qəhrəmanların portretlərindən məharətlə istifadə edən rəssam bütün yaradıcılığı boyu karikaturanın imkanlarından bəhrələnərək ciddi ictimai-siyasi əhəmiyyət kəsb edən əsərlər yaratmışdır. Əksər hallarda həmin rəsmlərin portret və ya dostluq şarjı olması mübahisə doğurur, çünki bu rəsmlər bəzən

adi şarjdan daha çox, siyasi karikatura və ya təbliğat plakatu xarakteri daşıyır. Bəzən isə bu rəsmlərdə karikatura, plakat, şarj və təbliğat xarakterli rəsm arasında olan zəif sərhəddin tamamilə itdiyinin şahidi olur.

Belə rəsmlərdən biri “Kirpi” jurnalının 1988-ci ilin 19-cu nömrəsinin üz qabığında dərc olunmuşdur. A.Quliyevin çox böyük ustalıqla işləyib hazırladığı həmin rəsmdə Azərbaycanın görkəmli şairi Mikayıl Müşfiqin (1908-1938) obrazı təsvir edilmişdir. Rəsm 1938-ci ildə “donos” (böhtan) qurbanı olmuş nakam şairin şeirindən götürülmüş bir neçə sətirlə təqdim olunur. Rəssam şairin obrazını tam realistik prinsiplərə uyğun şəkildə işləmiş, qəhrəmanın qarşısında yerləşdirdiyi simasız, ikiüzlü böhtançını isə eybəcərləşdirərək, cılız və gülünc formalarda təsvir etmişdir. Əlbəttə, bu rəsmdə əsas tənqid hədəfi Müşfiq və onun kimi neçə-neçə istedadlı şair və yazıçı, elm və incəsənət xadimi, siyasətçi və ziyalıya şər yaxan, onları ləkələməyə çalışan və bununla onları güdaza vermiş şərəfsiz “donosçu”lardır. Heç də təsadüfi deyildir ki, şairin məzarına üzərində “Müşfiqə dostundan” sözləri yazılmış əklillər, güllər düzən bu “qəhrəman”ın cibindən 1937-ci ildə yazdığı Müşfiqi xalq düşməni adlandırdığı “donos” məktubu görünür. Mikayıl Müşfiq obrazından məharətlə istifadə edən rəssam karikaturanın əsas ideyasını oxucuya çatdırmağa nail olmuşdur. Rəssamın bu və ya bu kimi hadisələrə baxışı, toxunduğu problemlərin mahiyyətinə nüfuz etmək bacarığı yaratdığı karikaturaların tamaşaçıların yaddaşında uzun müddət qalmasını təmin edirdi, onları hadisələrə yeni rəqəsdən baxmağa sövq edirdi (şək.3).

Nəticə. Azərbaycan satirik qrafikasında öz imzası ilə tanınmış və şöhrət qazanmış A.Quliyevin yaradıcılığında mövzu müxtəlifliyi və rəngarəngliyi haqqında mülahizələrə yekun olaraq demək lazımdır ki, “Kirpi” jurnalında mütəmadi olaraq müxtəlif mövzulu karikaturaları, satirik rəsmləri, dostluq şarjları və plakatlari ilə çıxış edən rəssam-jurnalist öz əsərlərində əmək adamını, Sovet insanını qəhrəman səviyyəsinə qədər uralmış, cəmiyyətin inkişafına mane olan, ölkədə gedən dinc quruculuq işlərini ləngidən antipodları isə ifşa etmişdir.

Müasir dövrün nailiyyətlərindən bəhrələnen, milli ənənələrə əsaslanan Adil Quliyevin yaratdıqları əsərlərdə klassik üslub xüsusiyyətlərinin müasirləşdirilməsi, mövzu seçimində və problemə yanaşmada yeniləşmə meyli ilk baxışdan özünü biruzə verir. Bu illər Azərbaycan karikaturasının Sovet karikaturası çərçivəsində inkişaf etməsinə baxmayaraq, tanınmış karikatura ustası A.Quliyev bu inkişafın istiqamətlərini real həyatdan doğan əsərlərində əks etdirmiş, milli karikatura məktəbimizin inkişafına dəyərli töhfələr vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacızadə B. Kirpinin rəssamları (1952-1969-cu illər) I cild. – Bakı: “Səda” nəşriyyatı, 2016, 368s.
2. Hacızadə B. Kirpinin rəssamları (1980 – 1991-ci illər). III cild. – Bakı: “Səda” nəşriyyatı, 2016, 400s.
3. “Kirpi” satirik jurnalı. – Bakı: “Kommunist” nəşriyyatı, 1984, № 4.
4. “Kirpi” satirik jurnalı. Bakı: “Kommunist” nəşriyyatı, 1985, № 5.
5. “Kirpi” satirik jurnalı. – Bakı: “Kommunist” nəşriyyatı, 1988, № 19.
6. Nəcəfov M. Azərbaycanın karikaturaçı rəssamları. – Bakı: “İşıq” nəşriyyatı, 1972, 94 s.
7. www.azercartoon.com

Bayram Hajizadeh (Azerbaijan)

Variety of subjects of the cartoons by Adil Guliyev

The article considers the variety of the subjects depicted in the cartoons by Adil Guliyev (Adil Elchin), published in the “Kirpi” satirical magazine. The special attention is paid to the fruitful activities of this artist, aimed at depicting of the different sides of the existing problems. The works on various topics created by this cartoonists with skilled technique are analyzed in this article.

Key words: variety of subjects, criticism, exposure, grotesque, satirical magazine.

Байрам Гаджизаде (Азербайджан)

Разнообразие тем в карикатурах Адила Кулиева

В статье рассматривается разнообразие тем в карикатурах Адила Кулиева (Адиль Эльчин), опубликованных в сатирическом журнале “Кирпи”. Особое место уделено плодотворной деятельности художника по освещению существующих проблем в различных аспектах. Анализу подвергаются карикатуры на различные темы, созданные художником с высоким профессионализмом.

Ключевые слова: разнообразие тем, критика, разоблачение, гротеск, сатирический журнал.

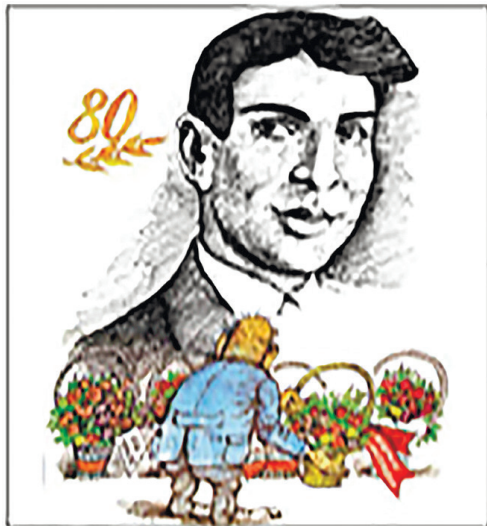
İllyustrasiyalar

Şəkil 1. "Bəla mət verildi". A.Quliyev ("Kəpə", 1979).

Şəkil 2. "Üstün intellekt, təbii olaraq publisistlər qrupu olmağa bu işlər əvvəlki münasibət". A.Quliyev ("Kəpə" 1980, №10).

Şəkil 3. "Xəbərlər ki, birməyus bəz həqiqət, həqiqət dərdə rəvayətlərə gələndən öləndən".
Yeni qəzet ki, qorqulmuşdur
Nə gətirir yoxsa mənə gətirir?
A.Quliyev ("Kəpə", 1980).